

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

В статті розглядається роль духовних і морально-політичних цінностей в політичному житті суспільства, передусім демократії оскільки вона виражає єдність загальнолюдських, класових і національних інтересів в суспільстві. Досліджується унікальна цінність демократії, яка полягає в тому, що задовольняючи певні потреби людини, її прагнення до свободи, вона сприяє розвитку активності людей, протистоїть свавіллю, насильству над особистістю. Демократія, її інститути і процедури потребують легітимізації, що в свою чергу спирається на розповсюдження та закріплення в суспільстві відповідних – демократичних – цінностей та орієнтирів. Визначено, що, маючи характер ідеального та нормативного образу дійсного і майбутнього, цінності надають сенс політичному процесу, містять у собі його потенційний проект, привносять до нього оціночні критерії.

Ключові слова: демократія, політичні цінності, політичний процес, політична ідеологія, легітимація, ідеологічна детермінація, правові цінності.

Питання про роль духовних, морально-політичних і правових цінностей у забезпеченні легітимності влади займає важливе місце в сучасних політичних теоріях. Особливо трактування демократії, яку неможливо охарактеризувати тільки на основі наявності або відсутності певних інститутів. Демократія - це гуманістична цінність, оскільки їй притаманні, насамперед, ідеальні цінності, до яких відносяться, насамперед, стандарти поведінки, що передбачають мету яку в значній мірі може бути досягнуто морально-правовими засобами і тому виражають вимоги справедливості, чесності чи інших ціннісних значень.

У той же час цінності демократії не можна зводити лише до моральних принципів їх коло значно ширше. Досягнення консенсусу в суспільстві можливо через взаємне з'ясування і розуміння цінностей різних соціальних суб'єктів. Складність проблеми полягає в тому, що не існує єдиного розуміння загального блага, соціальних і політичних цінностей. Виникає проблема вибору варіанта тих чи інших цінностей.

На думку Т. Парсонса, «цінності - це складові частини соціальної системи, загальноприйняті уявлення про бажаний типі соціальної системи, насамперед про суспільство в уявленні його власних членів» [1, с.45]. Ціннісна проблематика як в зарубіжних так і вітчизняних дослідженнях має міждисциплінарний характер, що знайшло своє відображення в працях таких відомих вчених, як: Л. Альтюссер, Б. Братусь, Л. Виготський, П. Вільямс, М. Гуревич, О. Дробницький, Ф. Зनावецький, М. Каган, К. Кастанеді, М. Лосский, А. Маслоу, М. Михальченко, Ф. Ніцше, Р. Перрі, М. Рокіч, В. Тугарінов, М. Штірнер, М. Шелер, Й. Шумпетер, В. Ядов та ін. Згадані та чимало інших дослідників пропонували свої концепції та визначення цінностей. Разом з тим, практично всі наукові підходи об'єднують те, що в них цінності пов'язувалися з конкретно-історичними потребами та інтересами. Розуміння важливості цінностей як детермінант суспільних і соціальних процесів, ставлення людини до навколишньої дійсності актуалізують проблему в цілому.

Значення проблеми дослідження цінностей підкреслює і такий класик політичної науки, як Д. Істон відзначаючи, що «дослідження і конструювання розвитку цінностей є невід'ємною частиною вивчення політики» [2, с.47].

У самому загальному сенсі цінності являють собою "соціально схвалювані уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, романтична любов, дружба та ін., що поділяються більшістю людей." [3]. Це є властивості явищ, а також матеріальних чи

ідеальних предметів реальної дійсності, що володіють значущістю для соціального суб'єкта (особистості, групи або суспільства в цілому) з позицій задоволення його потреб та інтересів.

Цінності як критерій оцінки реальних явищ дають уявлення про те, як має бути влаштований світ і якою має бути людина. Вони визначають цілі, до яких повинні прагнути окрема людина, група або суспільство, і основні засоби їх досягнення, сенс цілеспрямованої діяльності; регулюють соціальну взаємодію і внутрішньо спонукають до діяльності. При цьому вони не піддаються сумніву і слугують еталоном і ідеалом для людей, що їх дотримуються. Класифікація цінностей відбувається за різними критеріями, наприклад за сферами суспільного життя (виділяються матеріальні, духовні, моральні, релігійні цінності і та ін.); предметним змістом (економічні, політичні, естетичні і та ін.); характером орієнтирів поведінки людини (термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності - засоби їх досягнення)); функціональною основою (схвалювані, такі що заперечуються); за рівнем соціокультурної системи (традиційні, ліберальні (сучасні), загальнолюдські); також виділяються базові цінності (основа ціннісної свідомості людини), що формуються в процесі первинної соціалізації особистості.

Вивчення цінностей пов'язано з системою і механізмами уподобань. Ця категорія відбиває такі властивості суб'єкта, через які відбувається релятивізація і обмеження його здатності вибору. Уподобання розглядаються як онтологічні основи системи цінностей. Цінності ж визначаються як елементи суспільної свідомості, духовні компоненти суспільства. В свою чергу політичні цінності пов'язані з системою владних відносин і політичних інститутів. Вони мотивують дії суб'єктів політики і тому носять плюралістичний характер. У політичних цінностях містяться уявлення суб'єктів про майбутні та існуючі у наш час політичні відносини, бажані типи політичних інститутів, способи реалізації поставлених цілей.

При визначенні функцій системи політичних цінностей акцентується увага на основний вирішальний функції - інтеграції соціальної групи або більш широко - будь-якої соціальної цінності. Таким чином правові рішення і акти розглядаються не тільки як певний джерело, але і як інститути, що акумулюють моральні цінності та способи їх інтерпретації. Таким чином, моральні цінності мають вирішальний вплив на інтерпретацію політичних рішень і правових документів, оцінку інформації про події, дії, вчинки.

Політичні цінності та ідеали не лише зумовлюють розвиток та характер політичного процесу, а й впливають на розвиток інших сфер суспільного буття – естетичної, релігійної, національно-культурної, знаходячись з ними й у відносинах зворотної детермінації. На думку П. Бурдье, система цінностей та ідеалів соціуму створює як універсальні – політичні «правила гри», так і специфічні норми, що регулюють економічну, релігійну, культурну та інші сфери життєдіяльності, які можна представити як автономні універсуми, свого роду «ігрові майданчики, на кожному з яких гра ведеться за своїми особливими правилами, відмінним від гри на сусідньому просторі» [4, с. 252-253].

Такі загальнолюдські цінності, як свобода і демократія, мають неоднозначне тлумачення у всіх куточках світу. Саме ідеологія встановлює зв'язок між світоглядом і нормами поведінки людей, надає сенс змінам, що відбуваються в суспільстві, пояснює і виправдовує нові суспільні реалії через співвіднесення їх з вищими самодостатніми цінностями. За допомогою ідеології певна територіальна і політична спільнота підноситься до усвідомлення себе як народу, до з'ясування свого місця і своєї ролі в історії даного регіону і людства в цілому. Ідеологія сприяє раціоналізації світу і життя, дозволяє людині знайти стійкі орієнтири для своєї діяльності. Не випадково в основі кризи будь-яких цивілізацій і суспільних систем лежить, в кінцевому рахунку, ідеологічна криза, криза цінностей, але й будь-яке суспільне відродження також починається з очищення і оновлення суспільних ідеалів, із затвердження нової системи цінностей.

В цьому плані доволі показовим стає свідчення Л. фон Мізеса, який у праці «Лібералізм» (1927 р.) писав, що сучасний йому лібералізм вже не є класичним у тому сенсі, що він радше нагадує «політику торі чи соціалізм», але жодним чином не традиційну

ліберальну доктрину» [5, с. 9]. Щодо фактичних змін, які свідчать по змістовні ідеологічні трансформації, то вони даються взнаки у появі таких течій, як «неоконсерватизм», «неолібералізм» (у цьому плані прийнято говорити про трансформації в межах цих класичних ідеологій), а також у змінах традиційних ідеологічних орієнтацій чи то в напрямку їх пом'якшення (це властиве комуністичній ідеології), чи в напрямку розширення (у цьому випадку можна послатися на зміни в соціал-демократичній ідеології)

Така трансформація та взаємодоповнення політико-ідеологічного дискурсу визвала дискусію про «кінець ідеології» в кінці 50-х — початку 60-х рр. ХХ ст. (Д. Белл, Р. Арон, Ф. Фукуяма, С. Ліпсет) і стосувався західного, раціоналістичного типу свідомості. «Кінець ідеології» осмислювався на межі сорокових і п'ятдесятих років як наслідок фундаментальної реконструкції суспільства в ході НТР, що різко обмежує масштаби політичної боротьби усередині ліберальних демократій. «У всьому західному світі є сутнісна згода інтелектуалів по політичних проблемах: прийняття держави добробуту, принцип децентралізації управління, змішана економіка і політичний плюралізм. Це і означає, що ідеологічне століття кінчилося», – писав Д. Белл [6, с. 54]. Проте, по мірі зростання соціокультурних, духовних чинників розвитку західного суспільства і трансформації культури модерну в кінці 60-х рр. деідеологізація змінилася реідеологізацією, тобто відновленням ролі ідеології, тільки вже в нових формах і з новим змістом [7, с. 91]. Вищевикладене служить аргументом на користь твердження про те, що ідея деідеологізації в соціально-філософському сенсі виступає своєрідною утопією і фактично трансформується в проблему пошуку і розвитку оптимальних форм поєднання і співіснування різних типів ідеологій [8].

Отже, ідеологічний або духовно-ціннісний вакуум політичного процесу завжди вимагає певного заміщення. Найперший показник ефективності політичного процесу, це не лише мобілізація політичних суб'єктів або досягнення високого рівня ідейно-ціннісного консенсусу, але й легітимація системи політичної влади як такої. Як показали в своєму дослідженні «Соціальне конструювання реальності» П. Бергер та Т. Лукман, суспільство і, зокрема, політика як одна з його сфер і, разом з тим, соціальна діяльність, в яку так або інакше залучені всі члени суспільства, неможливі без легітимації. Легітимація в їх розумінні, виступає як способи пояснення і виправдання суспільних і політичних інститутів, як їх когнітивна та нормативна інтерпретації. Будучи свого роду регулятором суспільних відносин, легітимація як пояснення й оцінювання соціально-політичної реальності є основою здійснення ефективних перетворень політичними силами і стабільності в суспільстві. Оскільки, як зазначають П. Бергер та Т. Лукман, «легітимація говорить індивіду не тільки чому він повинен робити ту або іншу дію, але і те, чому речі є такими, якими вони є» [9, с. 153].

Крім того, ідеологічна ефективність політичного процесу виражається у тому, що природні потреби або інтереси суб'єктів набувають духовного та ціннісного забарвлення і вже виходять з поля виправданого використання сили як засобу задоволення базових потреб, тобто дозволяють уникнути «війни усіх проти всіх». Рівень ідеологічної структуризації політичних інтересів безпосередньо впливає на характер протікання політичного процесу, оскільки сам політичний інтерес є постійним стимулом, який змушує політичні суб'єкти діяти і перетворює окремі і випадкові акти політичної активності на цілісний, і головне – цілеспрямований політичний процес. Тому політичний процес в стабільній демократичній державі, а також всіх тих державах, які ставлять за мету державотворення такі орієнтири, як демократична, правова і соціальна держава, завжди відбувається на ґрунті ідеологічної структуризації окремих політичних інтересів, їх інтеграції на основі певної ідеології, діяльності державної влади відповідно до ідеологічних настанов тієї політичної сили, яка виступає носієм і виразником домінуючих в суспільстві політичних інтересів [10, с. 73].

Враховуючи погляд на політичний процес як на динаміку функціонування політичної системи, вважаємо, що його ідеологічна ефективність має різні прояви на кожній з базових стадій існування – формуванні (конституюванні) політичної системи, її нормальному функціонуванні та за умов кризи. Згідно дослідженню Ю. Біденко загальна модель впливу

ідеологічних детермінант на політичний процес залежить щонайменше від двох основних параметрів – типу політичного режиму та стадії політичного процесу. Міра й форма впливу ідеологічних детермінант залежить від політичного режиму – у тоталітарних суспільствах ідеологія панує над політичним процесом та практично визначає його, а в умовах демократичної системи вона створюється та функціонує у конкурентному середовищі, реалізується в якості програм політичних партій, пріоритетів урядової політики, або стає одним з фільтрів прийняття політичних рішень. В авторитарних державах ідеологічна детермінація відіграє вторинну роль порівняно з інтересами правлячої групи, харизмою лідера або традиціоналістським чи релігійним обґрунтуванням режиму [11, с. 10-11].

На різних стадіях політичного процесу ідеологічна детермінація також має неоднакове значення. Якщо на етапі створення та конституційного оформлення держави її ідеалістичний проект має найважливіше значення, то в умовах стабільного функціонування політики роль ідеології як такої (та окремих політичних ідеологій зокрема) може бути латентною. При наявності кризи ідеологічна детермінація залежить від низки інших соціальних чинників, але вона здатна консолідувати політиків та суспільство навколо проблеми подолання кризових явищ. При більш масштабних колапсах політики та економіки, як правило, виникають нові політико-ідеологічні рухи, що за умов фіаско існуючих ідеологій, втрати ними суспільної підтримки можуть спричинити повалення кризового режиму та побудову нової або переформатування існуючої політичної системи на основі альтернативних ідеологем. На думку В. Горлинського «...унаслідок переходу суспільства в фазу інформаційного розвитку і підвищення ролі інформаційних технологій економічний та технологічний прогрес і безпека суспільства дедалі більше визначатимуться духовно-інтелектуальним розвитком соціуму. Інформаційну й духовну сфери аналітики розглядають як поле бою нового типу війн — духовно-моральних, які ведуть за цінності та інтереси...» [12]. В таких умовах нові ідеологічні альтернативи можуть походити не лише від внутрішньодержавної системи політичних акторів, а й проникати «ззовні», бути результатом зовнішньоідеологічних впливів або відлунням глобальних тенденцій.

Використана література:

1. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. – М., 1972. – 368 с.
2. Истон Д. Категории системного анализа политики / Пер. с англ. К. А. Зубова // Антология мировой политической мысли. – М., 1997.
3. Добренъков В.И., Кравченко А.И. Социология. М., 2007. – 360 с.
4. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё ; [пер. с фр. ; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. – М. : Socio–Logos, 1993. – 336 с.
5. Мизес Л. фон. Либерализм в классической традиции / Людвиг фон Мизес. – М. : Социум ; Экономика, 2001. – 239 с.
6. Белл Д. Конец идеологии / Д. Белл ; [пер. с англ.] // Новое время. – 1990. – № 24. – С. 48–61.
7. Кара-Мурза С. Идеология и наука — не антиподы / С. Кара-Мурза, М. Ормигон, Д. Пискунов // Общественные науки и современность. – 1991. – № 5. – С. 91–99.
8. Постол О. Є. Посткласичні ідеологічні трансформації : монографія / О. Є. Постол. – К. : ВЦ «Академія», 2015. – 288 с. – (Серія «Монограф»).
9. Бергер П. Конструирование социальной реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Academia-Центр», «МЕДИУМ», 1995. – 323 с.
10. Волинський А. Ідеологічна структуризація суспільних політичних інтересів / А. Волинський // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5 (8). — С. 71. – 81.
11. Біденко Ю. М. Ідеологічні детермінанти політичного процесу (державний та глобальний виміри) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю.М. Біденко. – Х., 2009. – 18 с.

12. Горлинський В. В. Духовні координати безпеки суспільства / В.В. Горлинський [Електронний ресурс] // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1

Демина О.С. Политико-правовые ценности как детерминанты политического процесса: структурно-функциональный анализ

В статье рассматривается роль духовных и морально-политических ценностей в политической жизни общества, прежде всего демократии поскольку она выражает единство общечеловеческих, классовых и национальных интересов в обществе. Исследуется уникальная ценность демократии, которая заключается в том, что удовлетворяя определенные потребности человека, его стремление к свободе, она способствует развитию активности людей, противостоит произволу, насилию над личностью. Демократия, ее институты и процедуры требуют легитимизации, что в свою очередь опирается на распространение и закрепление в обществе соответствующих - демократических - ценностей и ориентиров. Определено, что, имея характер идеального и нормативного образа настоящего и будущего, ценности придают смысл политическому процессу, включают в себя его потенциальный проект, привносят в него оценочные критерии.

Ключевые слова: демократия, политические ценности, политический процесс, политическая идеология, легитимация, идеологическая детерминация.

Domina O. Political and legal value as a political process determinants: structural and functional analysis

The article discusses the role of spiritual, moral and political values in political life of society, primarily democracy as it expresses the unity of the universal, class and national interests in society. Explore the unique value of democracy, which consists in the fact that to satisfy the specific needs of man and his desire for freedom, it promotes the activity of people opposed to tyranny, violence against the person. Democracy and its institutions and procedures require legitimization, which in turn is based on the spread and consolidation of the relevant social - democratic - values and orientations. It was determined that, given the nature of the ideal and normative way of present and future values give meaning to the political process, include its prospective design, bring him the evaluation criteria.

Keywords: democracy, political values, political process, political ideology, legitimation, ideological determination.

УДК 32(09)(031)

Мостіпан О. М.

ІМПЕРАТИВ НАВЧАННЯ ТА «ЛЮБОВІ ДО ЛЮДЕЙ» У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ КОНФУЦІЯ

У статті аналізуються погляди Конфуція на навчання, його роль в системі соціально-політичного та державного управління Стародавнього Китаю. Розглядається зв'язок між владою та знанням в аспекті формування особистості «благородного мужа», який цілеспрямовано оволодіває «любов'ю до людей» шляхом навчання.

Ключові слова: Конфуцій, «Лунь юй», навчання, «любов до людей», державне та соціальне управління.

Конфуцій, його вчення та послідовники відіграли важливу роль у розвитку державності Китаю, а також у становленні китайської культури, яка має значний вплив у сучасному світі. Про Конфуція (Вчителя) написана велика кількість розвідок на різних мовах світу [1; 2; 3; 4; 5]. В українському науковому просторі також є дослідження, які присвячені мислителю [6; 7;